

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Грузинська І.М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто проблему творчої уяви дітей дошкільного віку. Автор розглядає підходи до вивчення проблеми розвитку творчої уяви дошкільників. В дошкільному віці психічні процеси пластичні та мають певні особливості, які найбільш ефективно сприяють розвитку творчої уяви дітей. Розвиток особистості відбувається прискореними темпами, тому важливо, в першу чергу, зосереджувати увагу на нових психічних механізмах, які постійно включаються в цей процес. Основи творчості закладаються на даному віковому етапі та посідають важливе місце при переході дитини від дошкільного віку до навчання. Від того, як скоординувати ефективну роботу щодо розвитку творчої уяви старшого дошкільника з урахуванням та використанням вікових особливостей психічних процесів, залежатиме подальший розвиток дитини. Автором визначено критерії, показники та рівні розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: творча уява, діти дошкільного віку, критерії, показники.

Постановка проблеми. У сучасному модернізованому суспільстві система освіти повинна бути орієнтована на створення умов для розвитку і самореалізації особистості дитини, де одним з найважливіших завдань роботи з дітьми є розвиток уяви, яка значною мірою визначає пізнавальний, емоційний і особистісний розвиток дітей.

Актуальною проблемою сучасної педагогіки і психології виступає розвиток дитячої творчості, яка ставить перед системою освіти основну мету – виховання у підростаючого покоління творчого підходу до перетворення навколишнього світу, активності і самостійності мислення, що сприяють досягненню позитивних змін в житті суспільства. Для розвитку сучасного суспільства потрібні не тільки знаючі люди, а й творчо усвідомлюючі свою справу, з високими творчими здібностями і умінням застосовувати їх на практиці. Прогрес нашого суспільства залежить від творчих людей.

Отже, формування творчої особистості, яка здатна оперативним чином орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, діяти ініціативно та креативно є важливим завданням сучасної освіти. Невід'ємною властивістю креативної особистості є творча уява, сензитивним періодом для розвитку якої обґрунтовано вважається дошкільний вік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку уяви і творчих здібностей, креативності в різних видах діяльності: ігровій, навчальній, самостійній та ін. вивчалися багатьма вченими. Так, концептуальну основу даної проблеми подають у своїх дослідженнях такі психологи, як Л.А. Венгер, С.І. Волощук, М.В. Вовчик-Блакитна, О.М. Дяченко, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, С.Л. Кисельова, С.С. Кулачківська, І.А. Медведєва, В.С. Нургалаєв, М.М. Поддьяков, І.Г. Тітов.

На особливому значенні періоду дошкільного дитинства для розвитку уяви як властивості творчої особисті наголошується у фундаментальних дослідженнях класиків вітчизняної психології Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, Г.С. Костюка, В.Т. Кудрявцева, О.М. Леонтьєва, О.В. Моляко, Д.Ф. Ніколенка, Ф.І. Фрадкіна та ін. Аспекти проблеми розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку в ігровій діяльності розглядали Л.В. Артемова, Р.Й. Жуковська, Р.А. Іванкова,

Н.О. Короткова, Н.Я. Михайленко, В.О. Проскура. Питання формування творчості в різних видах художньої діяльності відображали в наукових працях С.В. Акішев, Е.В. Белкіна, Н.О. Ветлугіна, О.О. Дронова, Т.Г. Казакова, М.І. Киященко, В.М. Кучерова, С.В. Ласунова, В.С. Мухіна, Т.Г. Постолян, М.М. Рибаківа, О.С. Ушакова, Л.І. Фесенко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових досліджень дає підстави твердити, що молодший дошкільний вік характеризується появою уяви, дошкільний вік є сензитивним для її розвитку, а в старшому дошкільному віці доповнюється таким важливим видом уяви, як творчою уявою. Таким чином, є всі підстави вважати, що саме старший дошкільний вік є винятково важливим для формування і розвитку творчої уяви особистості. В той же час слід констатувати, що не всі аспекти формування і розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку вивчені достатньо широко і ґрунтовно. Зокрема, поза увагою дослідників залишилися проблеми специфіки психолого-педагогічних умов розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення теоретичних підходів до вивчення проблеми розвитку творчої уяви дошкільників; виявлення критеріїв, показників та рівнів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток уяви і творчості дітей на різних вікових етапах учні відносять до проблеми сьогодення. Відповідно, вчені називають уяву «універсальна людська здібність», «важка психологічна система» визнана в дошкільному віці «центральним психологічним новоутворенням», яка в наступні роки життя становить основу творчої унікальності та розвинутої особистості (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, А.В. Запорожець, Е.І. Ігнат'єва, Е.В. Ільєнков, Д.Б. Ельконін, Г.Г. Кравцова, В.Т. Кудрявцев, В.А. Крутецький, В.С. Мухіна та інші). Вчені стверджують, що саме уява є передумовою ефективного засвоєння знань, становлення й саморозвитку особистості та певною мірою впливає на ефективність навчально-виховної діяльності в школі.

Аналіз вищезазначених наукових напрацювань з проблеми розвитку особистості переконливо показують що творчість є важливою характеристикою особистості. У розвитку творчості важливе

місце відводиться дошкільному віковому періоду, який залежить від умов життя, спілкування з оточуючими, психологічних процесів особистості, сукупності певних фізіологічних ознак тощо.

За твердженнями психологів (Л.С. Виготський, А.В. Запорожець, В.В. Давидов, О.М. Дьяченко, С.С. Кравцова, В.А. Крутецкий, В.Т. Кудрявцев, В.С. Мухіна, Н.Н. Палагіна, А.В. Петровський, Н.Н. Подд'яков, С.Л. Рубінштейн, Л.Ю. Субботіна, Б.М. Теплов) та ін., уява в дошкільному віці проявляється досить насичено. Дана думка підштовхнула вчених до роздумів про можливість віднесення уяви до такої дитячої здатності, яка може з роками втрачати свою силу.

В той же час, дуже значна кількість досліджень присвячена вивченню питання формування та розвитку уяви та особистості саме з прив'язкою до певного вікового періоду. Відзначимо, що психологічні особливості кожного вікового періоду концентровано виражаються в вікових новоутвореннях.

На підставі аналізу вищезазначених напрацювань, центральним психологічним новоутворенням в дошкільному віці виступає уява дитини, а в старшому дошкільному віці – творча уява (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, А.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, О.М. Дьяченко, Г.Г. Кравцов, В.Т. Кудрявцев, Н.Н. Палагіна тощо).

Г. Сельє уяву відносить до однієї з провідних характеристик творчої особистості. Вчений твердив, що більшість відкриттів, які вважають випадковими, були відкриті завдяки уяві, яка має головну особливість – схоплювати та створювати різноманітні картини з будь-якого випадкового спостереження [9].

Тому, вважаємо за доцільне виокремити уяву та дати детальну характеристику місця творчої уяви на протязі дошкільного дитинства.

Відносно періодизації, Л.С. Виготський стверджує, що саме уява є центральним психологічним новоутворенням у дошкільному віці [3]. Відповідно до цього, було створено чотири стадії розвитку уяви:

- 1) перехід від пасивної уяви до творчої;
- 2) творча уява характеризується таким процесом, як анімізм, або одухотворення предметів;
- 3 третя стадія характеризується грою. Ігри діляться на два типи: експериментальні (дають певні знання та пояснюють природу речей) та творчі (головна роль);
- 4) виникає романтична творчість (здебільшого даний етап складають образи).

Значна увага науковців до зазначеної проблеми призвела до неоднозначності щодо розвитку уяви в період дошкільного віку.

Уява, як і всі інші психологічні функції здатна зазнавати змін орієнтуючись на вік та розвиток дитини. Виходячи із охарактеризованого розуміння даної проблеми, вчені, які вивчали онтогенез психіки, вважали, що уява дитини набагато яскравіша та оригінальніша за уяву дорослого (У. Штерн, Д. Дьюї), інші, навпаки спростовували дану думку, стверджуючи про відносність розвитку уяви у дітей, яку можна порівнювати лише з розвитком інших психічних процесів (К.Д. Ушинський, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн).

Отож, особливо значущим стає виявлення специфіки та розвитку творчої уяви в період до-

шкільного віку, який є найважливіший для закладання основ та передумов її розвитку.

Широке коло дослідників появу зачатків уяви відносять до кінця раннього віку [5, 6]. Так, В.С. Мухіна початок розвитку уяви пов'язує із закінченням періоду раннього дитинства, коли у дитини появляється символічна функція – заміщення одних предметів іншими. Подальший етап розвитку уяви відбувається в іграх.

Приєднуючись до думки В.С. Мухіної, дослідники Р. Бернс, Д.Б. Ельконін, В.І. Слободчиков до першого етапу розвитку уяви вважають 2,5-3 роки. В даному віці дослідники поділяють уяву на афективну та пізнавальну.

Такий поділ вчені пояснюють відділенням дитини себе від предмета та дії ш ним, тобто бажання до оволодіння новими предметами та дії з ними. Однак, з іншої сторони, це ототожнення свого власного «Я».

Всі вищеперелічені дослідження підтверджують той факт, що спочатку в дитини є тільки пасивна уява, яка формується внаслідок копіювання дорослих.

За твердженням М.М. Подьякова, 4-6 років є сприятливим віком для формування і розвитку вмій та навичок, які сприяють ознайомленню дітей з навколишнім середовищем, ознайомленню з предметами та явищами.

Уява набуває активний характер, починає проявлятися зародження творчості в діях дитини. Крім того, Т. Рібо проведено низку наукових досліджень щодо даної проблеми, відповідно до яких виділив чотири основні етапи, які на протязі дошкільного віку (від 2 до – 6-7 років) проходить дитина в розвитку творчої уяви. Перший етап – здібність до перетворення сприйняття, тобто бачення в одному предметі іншого. Другий етап характеризується одухотворенням іграшок. Третій етап характерний процесом перевтілення в іграх. Четвертий етап особливий тим, що під час нього появляється художня творчість, під час якої відбувається перекомбінування образів.

У старшому дошкільному віці уява дитини набуває керованого характеру. Формуються дії уяви: задум у формі наочної моделі; образи уявних предметів та дії з ними; дитина може контролювати і визначати характер уяви. В різних видах діяльності (ігровій, конструктивній, образотворчій) з'являється вміння планувати. Діти піклуються про відповідність своїх задумів дійсності. Ця здатність чітко виявляється у грі, де старший дошкільник вже чітко підбирає потрібні компоненти для гри, а не потрібні відкидає. Саме гра виконує виключно важливу роль у житті дитини, яка спонукає до збудження уяви. Діти із захопленням займаються творчою діяльністю [2].

В ігровому середовищі дитина моделює реальне життя (ролі дорослих, уявні ситуації, використовує предмети-замінники), апробує різні схеми виконання завдань або моделює власний сюжет. Т.С. Комаровою проведено низку досліджень, які вказують, що завдяки зв'язку з грою діяльність стає більш цікавою для дитини, викликає у неї яскраві емоційні відчуття. Також, гра створює мотив, який породжує інтерес [8].

Значна увага в іграх надається процесу мовлення. У грі перехід з одного виду діяльності на

інший супроводжується мовленням, яке яскраво описує всі процеси та задуми гри.

З напрямками роботи з лексичного розвитку дошкільників, як зазначає Л.В. Алексєєнко-Лемовська, поєднується використання сюжетно-рольових та театралізованих ігор. Для стимулювання уяви дітям пропонують ігри, які вимагають перевтілення, здібності створювати образи на основі вражень, а також знаходження різних варіантів поведінки персонажа. Важливе значення має розвиток емоційної виразності мови і рухів на музичних і фізкультурних заняттях. Значна увага також надається художньо-образному використанню уявлень в образотворчій діяльності. Особлива роль на даних заняттях належить розвитку осмисленого сприйняття художніх образів [1].

Г.Д. Чистякова, працюючи над даною проблемою, стверджує, що розвиток дитячої уяви в дошкільному віці аналізують по відношенню дітей до гри, до ролей, які вони беруть на себе та виконують під час гри, так і по аналізу матеріальних продуктів їх творчості які створюються під час гри в якості поробок, малюнків, придуманих історій тощо [10].

Таким чином, простеживши та проаналізувавши на всіх вікових етапах дошкільного віку процеси, перебіг та ускладнення ігрових ситуацій дитини, можна зробити висновок, що діти в грі розвиваються, а отже, відповідно, розвиваються всі психологічні процеси, які досить чітко прослідковуються саме під час гри.

Отже, завдяки уяві будь-яка дитяча діяльність (малювання, ліплення, конструювання та ін.) набуває цілеспрямованого характеру. Уява бере безпосередню участь у виникненні передбачень, припущень, коли розв'язується творче завдання. За допомогою художніх образів та їх мовного вираження дитина намагається відійти від шаблону та зразка, проявляє схильність до фантазування, вигадкування, творчої ініціативи [4].

Поряд з провідним видом діяльності в дошкільному віці – грою, дослідники С.О. Ладивір та Т.О. Піроженко виділяють ще один провідний вид діяльності – спілкування, яке характеризується стійкою увагою, спостережливістю, прагнення до спільної діяльності, винахідливості тощо. Спілкування в поєднанні з грою створює широкий спектр для вираження емоційної творчої діяльності

Особливої уваги заслуговує думка ученого-психолога Н.Н. Подьякова, який стверджує, що на рубежі дошкільного та молодшого шкільного віку відбувається перехід від потенційних форм психічного розвитку до активних. Відповідно, саме в старшому дошкільному віці уява, як психічна функція, робить значний стрибок у своєму розвитку й впливає на продуктивність навчальної праці, на формування пошуково-діяльнісного досвіду, на вияв творчих здібностей тощо.

Сфера уяви дозволяє дошкільникам будувати особливий внутрішній світ, в якому вони програють одні й ті ж сюжети і переживання до тих пір, поки вони не перестануть їх турбувати.

Отже, виходячи із теоретичного аналізу, можна виділити такі функції творчої уяви на різних вікових етапах життя людини: смислоутворювальна, моделююча, перетворювально-евристична, регулююча, захисна. Зі змісту даних функцій впливають критерії (метафоричність, розробленість, індивідуалізованість образу тощо), що говорять про те, що основи закладаються саме в дошкільному віці, і для досягнення їх подальшого вікового розвитку та розвитку творчої особистості в цілому, необхідний розвиток творчої уяви починати із сензитивного періоду.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що, починаючи від дошкільного віку та продовжуючи шкільними етапами життя (початкова, середня, вища школа) необхідно докладати зусиль для максимальної стимуляції стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості у вирішенні творчих завдань. Отже, фактично, всі аспекти, що стують головними в шкільному, юнацькому та дорослому житті починають зароджуватись в дошкільному дитинстві. Можна впевнено припускати, наскільки ефективним буде процес формування головних структурних елементів творчої уяви в старшому дошкільному віці, на стільки ефективним буде розвиток і реалізація зазначених якостей в наступних вікових періодах.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на основі конкретизації вищезазначених напрацювань можна констатувати, що розвиток уяви дітей потрібно починати вже з дошкільного віку. Варто зауважити, що в старшому дошкільному віці центральним новоутворенням стає саме творча уява, яка і виступає об'єктом нашого дослідження та потребує детального вивчення в контексті даної проблематики.

Виходячи з концепції єдності і системності творчої уяви дошкільників, пропонуємо систему критеріїв творчої уяви з відповідними показниками. Так, показниками *когнітивного критерію* (творче мислення) виступають швидкість, гнучкість, оригінальність, варіативність, розробленість (деталізація образів), дивергентність, асоціативність; *мотиваційного* (допитливість) – пізнавальна мотивація, кількість і різноманітність запитань що задаються дітьми, емоційне ставлення до нього (подив, замилювання, нерозуміння, грайливість, стурбованість); увага й особливий інтерес до предмета; *поведінкового* (саморегуляція поведінки і діяльності) – самостійне осмислення ситуації дитиною, здатність оцінити свою поведінку з позиції іншого, здатність стримувати власну імпульсивну поведінку, ініціативність, сила волі, самостійність, продуктивність, витримка, терплячість, здатність тривалого зосередження, уважність; *емоційного* (емоції, що виникають в процесі творчої діяльності) – інтерес, захоплення, впевненість, змагальність.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці системи методів діагностики та організованого розвитку творчої уяви дошкільників.

Список літератури:

1. Алексеевко-Лемовська Л.В. Система роботи щодо збагачення словника дітей на різних етапах дошкільного дитинства у театралізованій діяльності // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта. РВВ КГУ, 2008. – Вип. 17. – Ч. I. – С. 222-230.
2. Венгер Л., Мухіна В. Розвиток уваги, пам'яті і уяви в дошкільному віці / Л. Венгер, В. Мухіна // Дошкільне виховання. – 1974. – № 12. – С. 24-30.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. [Текст] / Л.С. Выготский. – СПб., 1997. – 140 с.
4. Грузинська І.М. Художньо-мовленнєва діяльність як засіб розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – № 3(48). – С. 139-146.
5. Детская психология / под ред. Я.Л. Коломенского, Е.А. Панько. – Минск: Университетское, 1988, 118 с.
6. Дьяченко О.М. О некоторых особенностях развития воображения у детей дошкольного возраста / О.М. Дьяченко, А.И. Кириллова // Вопр. психол. – 1980. – № 2. – С. 107-114.
7. Ірина Карабаєва, Світлана Ладивір. Уява народжується в грі // «Дошкільне виховання», 2007, № 10, с. 4-7.
8. Комарова Т.С. Зарубежные педагоги о детском изобразительном творчестве / С.Т. Комарова // Дошкольное воспитание. – 1991. – № 12. – С. 56-58.
9. Селье Г. От мечты к открытию / Г. Селье. – М.: Прогресс, 1987. – 368 с.
10. Чистякова Г.Д. Творческая одаренность в развитии познавательных структур // Вопросы психологии. – 1991.

Грузинская И.Н.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассмотрена проблема творческого воображения детей дошкольного возраста. Автор рассматривает подходы к изучению проблемы развития творческого воображения дошкольников. Основы творчества закладываются на данном возрастном этапе и занимают важное место при переходе ребенка от дошкольного возраста к обучению. От того, как скоординировать эффективную работу по развитию творческого воображения старшего дошкольника с учетом и использованием возрастных особенностей психических процессов, будет зависеть дальнейшее развитие ребенка. Автором определены критерии, показатели и уровни развития творческого воображения детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: творческое воображение, дети дошкольного возраста, критерии, показатели.

Hruzynska I.M.

National Pedagogical Dragomanov University

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE DECISION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Summary

The article deals with the problem of creative imagination of children of preschool age. The author considers approaches to the study of the problem of the development of a creative imagination of preschoolers. In the preschool age, the mental processes are plastic and have certain features that most effectively contribute to the development of the creative imagination of children. Personality development is accelerated, therefore, it is important, first of all, to focus on new psychic mechanisms that are constantly included in this process. The basics of creativity are laid at this age stage and occupy an important place in the transition of a child from preschool to studying. The further development of the child will depend on how to coordinate effective work on the development of the creative imagination of a senior preschool child, taking into account and using the age-old peculiarities of mental processes. The author defines the criteria, indicators and levels of development of creative imagination of the children of the senior preschool age.

Keywords: creative imagination, children of preschool age, criteria, indicators.